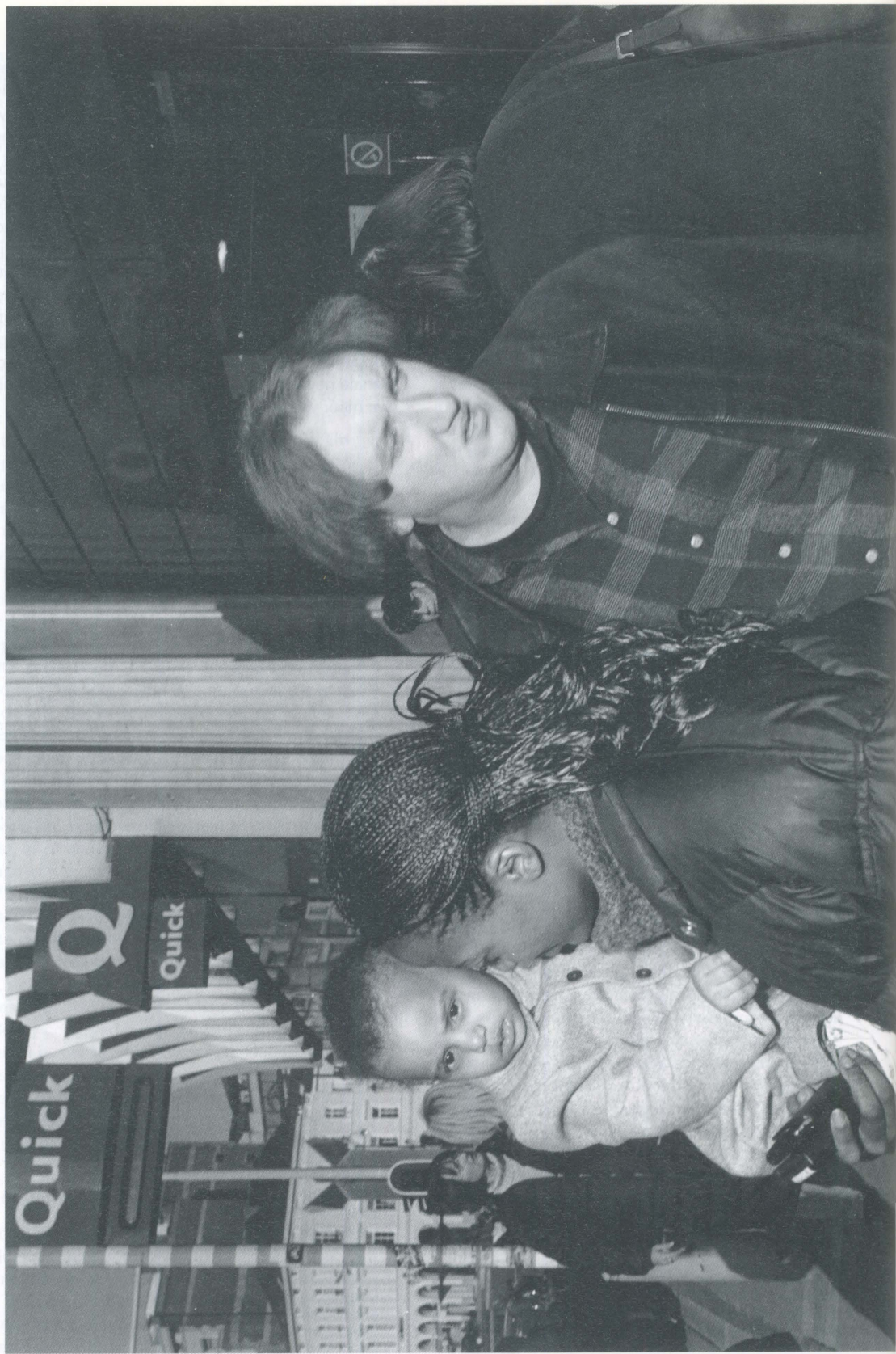

Naamepoort (fotophoto: Otto Snoek)

Everyday Urban Space in Matonge¹

The 'loss of place' in public space

Over the last decade, thinking on urban public space has been dominated almost entirely by a critical position in the discourse of urban analysis, whereby – following in Michael Sorkin's footsteps – various aspects of the theme park have been distinguished in the zones for entertainment and consumption characterized by surveillance, control and simulation. In his collection *Variations on a Theme Park*, Sorkin offers an effective interpretation of the homogenization, privatization and aestheticization (or 'Disneyfication') of the public domain.² The three factors which he considers underlie these transformations are by now familiar enough: the globalization of space and time, the obsession with security, surveillance and control, and the increasing role of simulacra. These are three characteristics which – in intensified form – also dominate the *theme park*. According to the thesis of this book theme parks are barely distinguishable from other entertainment and consumer zones in the world-wide network city. What applies in particular to theme parks applies in general to the essence of public space in the network city: in public space, physical and social segregation – as embodied by video surveillance and control – are visually subordinate to the transformation of the environment into something extremely artificial.³ The increasing surveillance and privatisation of the public domain is coupled to the exclusion, displacement or marginalization of particular social groups such as immigrants, ethnic minorities, the homeless and drug-users. The 'evacuation of public space' is the core of the 'ecology of fear' signalled by Mike Davis.⁴

The subtitle of Sorkin's book: *The New American City and the End of Public Space*, summarizes the 'fear' and 'loss' which have in the meantime been repeated by numerous critics, urban developers and architects. Sorkin laments the decline of present-day public space in relation to the

Alledaagse stedelijke ruimte in Matonge¹

Het 'plaatsverlies' in de publieke ruimte

Het denken rond stedelijke openbare ruimte werd in het laatste decennium nagenoeg volledig beheerst door een kritische positie binnen het stadsanalytisch discours, waarbij men – in navolging van Michael Sorkin – verschillende aspecten van het themapark onderkent in de door bewaking, controle en simulatie gekenmerkte zones van vermaak en consumptie. Met zijn bundel *Variations on a Theme Park* geeft Sorkin een adequate lezing van de homogenisering, de privatisering en de esthetisering ('disneyficatie') van het publieke domein.² De drie factoren die volgens hem aan de basis liggen van deze transformaties, zijn inmiddels genoegzaam bekend: de globalisering van ruimte en tijd, de obsessie rond veiligheid, bewaking en controle, en de toenemende rol van simulacra. Het zijn drie karakteristieken die – in verhevigde vorm – ook het *themapark* domineren. Volgens de these van het boek onderscheiden themaparken zich nauwelijks van andere zones van vermaak en consumptie binnen de wereldomspannende netwerkstad. Voor themaparken geldt in het bijzonder van wat als de essentie van de publieke ruimte in de netwerkstad in het algemeen kan worden gezegd: in de publieke ruimte worden fysieke en sociale segregatie – zoals die belichaamd wordt door videobewaking en controle – visueel ondergeschikt aan een extreem doorgevoerde artificialisering van de omgeving.³ De toenemende bewaking en privatisering van het publieke domein gaat gepaard met uitsluiting, verplaatsing of marginalisering van bepaalde sociale groepen, zoals immigranten, etnische minderheden, daklozen en druggebruikers. De 'evacuatie' van de publieke ruimte vormt de kern van de door Mike Davis gesignaleerde 'ecology of fear'.⁴

De ondertitel van Sorkin's boek, *The New American City and the End of Public Space*, vat de 'angst' en het 'verlies' samen die inmiddels door tal van critici, stedenbouwkundigen en architecten zijn herhaald. Sorkin betreurt de teloorgang van de hedendaagse publieke ruimte ten opzichte van het ideaal van

60

1 An earlier version of the second part of this text about the quarter Matonge appeared in: Eric Corijn & Walter De Lannoy (eds.), *La qualité de la différence \ De kwaliteit van het verschil*, (work in progress), Brussels, 2000, pp. 225-241, entitled 'Matonge. Le paradis de l'imagination \ Matonge. Het paradijs van de verbeelding'.

2 Michael Sorkin (ed.), *Variations on a Theme Park. The New American City and the End of Public Space*, New York, 1992.

3 Ed Taverne, 'All-consuming spaces', in: *Archis* 12 (1999), pp. 36-45.

4 Mike Davis, *City of Quartz. Excavating the Future in Los Angeles*, London, 1990.

1 Een eerdere versie van het tweede deel van deze tekst over de wijk Matonge verscheen in: Eric Corijn en Walter De Lannoy, (eds.), *La qualité de la différence \ De kwaliteit van het verschil*, Brussel, 2000, pp. 225-241, onder de titel: 'Matonge. Le paradis de l'imagination \ Matonge. Het paradijs van de verbeelding'.

2 Michael Sorkin (ed.), *Variations on a Theme Park. The New American City and the End of Public Space*, New York, 1992.

3 Ed Taverne, 'All-consuming spaces,' in: *Archis* 12 (1999), pp. 36-45.

4 Mike Davis, *City of Quartz. Excavating the Future in Los Angeles*, Londen, 1990.

Naamsesport (fotofoto: Otto Snoek)

ideal of the 'familiar spaces or traditional cities, the streets and squares, courtyards and parks'.⁵ Such examples as the Citywalk in Los Angeles and the equally legendary West Edmonton Mall in Alberta (Canada) give food for thought by their extremity and their possible extreme consequence – the disappearance of freely accessible public space. Since Sorkin idealizes the public nature of traditional streets and squares as 'a more authentic urbanity', he is forced in his book to announce the loss or 'end of public space'. However, Margaret Crawford and Rosalyn Deutsche demonstrate that this notion of 'loss' depends on a too narrow and normative definition of both 'public' and 'space'.⁶ Both writers argue that the traditional models of public sphere (the Greek agora, the Roman forum, the Parisian boulevard, the arcade) – which according to Sorkin and others are evidence of an 'authentic urbanism' – were likewise structured by a significant exclusion of certain social groups such as slaves, women and workers. According to Deutsche and Crawford, these writers disregard the various levels of exclusion on which these ideal models were based in order to be able to function.

Margaret Crawford pinpoints an alternative logic of the public sphere in the everyday space of the post-industrial city. The everyday space is the place where – for however short a time – *lived experience* and political expression meet. Referring to Nancy Fraser's article 'Rethinking the Public Sphere', Crawford points to the inherently *conflicting* and *negotiable* character of such categories as 'private', 'public' and 'public space'.⁷ She argues for a broader definition based on a meticulous study of the daily activities of various groups or 'counter-publics', who vie with each other in the urban environment. According to Crawford, the public sphere is based on contestation rather than on unity; it is created as much by conflicting interests and violent claims as by reasonable debate. In practice, the meaning of what is public is constantly redefined by various public interactions which actively restructure the urban space. Public space is not fixed in space and time, but is constantly subject to change as a result of the reorganization and reinterpretation of the physical space by different users. This is why Crawford identifies other sites of public expression, such as the practices and customs of street vendors and the homeless in Los Angeles. Both groups occupy part of the public space but are not wanted

de 'familiar spaces of traditional cities, the streets and squares, courtyards and parks'.⁵ In hun extremiteit en in hun mogelijke uiterste consequentie – het verdwijnen van de vrij toegankelijke openbare ruimte – stemmen voorbeelden als de *Citywalk* in Los Angeles of de al even legendarische *West Edmonton Mall* in het Canadese Alberta inderdaad tot nadenken. Aangezien Sorkin de openbaarheid van traditionele straten en pleinen *idealiseert* als 'a more authentic urbanity', moet hij in zijn boek wel het verlies of 'het einde van de publieke ruimte' aankondigen. Margaret Crawford en Rosalyn Deutsche tonen echter aan dat deze notie van 'verlies' berust op een te enge en normatieve definitie van zowel 'publiek' als 'ruimte'.⁶ Beide auteurs betogen dat de traditionele modellen van openbaarheid (de Griekse agora, het Romeinse forum, de Parijse boulevard, de passage) – die volgens Sorkin en anderen getuigen van een 'authentieke stedelijkheid' – evenzeer gestructureerd werden door een significante *uitsluiting* van bepaalde sociale groepen, zoals slaven, vrouwen en werklui. Volgens Deutsche en Crawford gaan deze auteurs voorbij aan de diverse niveaus van uitsluiting waarop deze ideaalmodellen steunden om te kunnen functioneren.

Margaret Crawford lokaliseert een alternatieve logica van de publieke sfeer in de dagelijkse ruimte van de post-industriële stad. De dagelijkse ruimte is de plaats waar – hoe kortstondig ook – de *geleefde ervaring* en de politieke expressie samenkomen. Steunend op Nancy Frasers artikel 'Rethinking the Public Sphere', wijst Crawford op het inherent *conflictueuze* en *negotieerbare* karakter van categorieën als 'het private', 'het publieke' en 'de publieke ruimte'.⁷ Ze pleit voor een ruimere definitie, die gebaseerd is op een nauwgezette studie van de dagelijkse praktijken van verschillende groepen of 'tegenpublieken' ('counterpublics'), die met elkaar wedijveren in de stedelijke omgeving. De publieke sfeer is volgens Crawford eerder gebaseerd op contestatie dan op eenheid; zij wordt evenzeer gecreëerd door conflictueuze belangen en gewelddadige aanspraken als door redelijk debat. De betekenis van het publieke wordt in de praktijk telkens opnieuw gedefinieerd door verschillende publieke interacties, die de stedelijke ruimte daadwerkelijk herstructureren. De publieke ruimte is niet gefixeerd in tijd en ruimte, maar is voortdurend aan verandering onderhevig, door de reorganisatie en herinterpretatie van de fysieke ruimte door verschillende gebruikers. Daarom identificeert Crawford andere plekken van publieke expressie, zoals de praktijken en gebruiken van straat-

5 Sorkin, *Variations on a Theme Park*, p. xv.
6 See Margaret Crawford, 'Contesting the Public Realm. Struggles over Public Space in Los Angeles', in: *Journal of Architectural Education* 49 (1995), No. 1, pp. 4-9, and Rosalyn Deutsche, *Evictions. Art*

and *Spatial Politics*, Cambridge (Mass.)/London, 1996.
7 Nancy Fraser, 'Rethinking the Public Sphere. A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy', in: Bruce Robbins (ed.), *The Phantom Public Sphere*, Minneapolis, 1993.

5 Sorkin, *Variations on a Theme Park*, p. xv.
6 Zie Margaret Crawford, 'Contesting the Public Realm. Struggles over Public Space in Los Angeles', in: *Journal of Architectural Education* 49 (1995), nr. 1, pp. 4-9, en Rosalyn Deutsche, *Evictions. Art and*

Spatial Politics, Cambridge (Mass.)/Londen, 1996.
7 Nancy Fraser, 'Rethinking the Public Sphere. A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy', in: Bruce Robbins (ed.), *The Phantom Public Sphere*, Minneapolis, 1993.

by others. Crawford sees this sort of conflict situation as the basis of the democratic public sphere. 'By recognizing these struggles as the germ of an alternative development of democracy, we can begin to frame a new discourse of public space – one no longer preoccupied with loss, but filled with possibilities.'⁸

The everyday urban space

The increasing homogenisation of urban space – Rem Koolhaas' *Generic City* – is another aspect of Sorkin's analysis which has had at least as important an influence on the development of a theory on contemporary urbanity. This homogenization contrasts with the traditional notion of cities as places of diversity and specificity. According to Sorkin, the unadulterated particularity of traditional spaces (the agora, piazza, park or city centre) is dissolving into the endlessly stretched field of the *a-geographical* city. 'The new city replaces the anomaly and delight of such places with a universal particular, a *generic urbanism* inflected only by appliqué.'⁹ The site-specific, particular character of the traditional city evaporates to the advantage of what Marc Augé calls *non-lieux* or 'non-places'; spaces without identity or meaning, without history and without references to the local physical or cultural individuality of the place.¹⁰ According to Augé, this category of 'non-places' includes those necessary for transporting people (motorways, railway lines, airports, transfer points, etc.), major distribution centres (shopping malls, shopping arcades), amusement parks, hotel chains and the whole electronic network of cyberspace. These non-places are negations of the 'anthropological' place; the location that has obtained its meaning by human actions, where people enter into relations which are also visible in the space.

Recently, however, we have also heard voices that differentiate and complicate the frightening vision of the increasing homogenization of the built environment. Rowan Moore states that the current urban landscape is not entirely determined by global homogenization, but by the often dramatic tension between the generic and the specific, the global and the local.¹¹ This tension produces distinctive points in the contemporary city: the hybrid space, the unusual juxtaposition, the sudden change of scale or intensity, incongruence, ambivalence, etc. In the banal landscape of supermarkets, fast-food restaurants and car parks, undefined remnants of land or waste ground often turn out to be an ideal breeding ground for the development of new, social-spatial practices. According to Manuel de Solà-Morales, these residual urban spaces or *terrains vagues*, are 'the privileged sites of identity, of encounter between present and past, at the same

verkopers en daklozen in Los Angeles. Beide groepen nemen een deel van de publieke ruimte in beslag, maar zijn door anderen niet gewenst. Dit soort conflict-situaties vormt voor Crawford de basis van de democratische publieke sfeer. 'By recognizing these struggles as the germ of an alternative development of democracy, we can begin to frame a new discourse of public space – one no longer preoccupied with loss, but filled with possibilities.'⁸

De alledaagse stedelijke ruimte

De toenemende homogenisering van de stedelijke ruimte – Rem Koolhaas' *Generic City* – is een tweede aspect van Sorkin's analyse, dat de theorievorming rond de hedendaagse stedelijke conditie minstens even ingrijpend heeft beïnvloed. Deze homogenisering staat in tegenstelling tot de traditionele notie van steden als plaatsen van diversiteit en specificiteit. De onvervalste particulariteit van traditionele ruimtes (de agora, de piazza, het park of het stadscentrum) wordt volgens Sorkin opgelost in het eindeloos opgerekte veld van de *a-geografische* stad. 'The new city replaces the anomaly and delight of such places with a universal particular, a *generic urbanism* inflected only by appliqué.'⁹ Het plaatsgebonden, specifieke karakter van de traditionele stad vervluchtigt ten voordele van wat Marc Augé *non-lieux* of 'niet-plaatsen' noemt; ruimten zonder identiteit of betekenis, zonder geschiedenis en zonder verwijzingen naar de lokale fysieke of culturele eigenheid van de plaats.¹⁰ Volgens Marc Augé vallen onder 'niet-plaatsen' ruimtes die nodig zijn voor verplaatsing van personen (snelwegen, spoorlijnen, luchthavens, transferia), grote distributiecentra (winkelcentra, winkelgalerijen), pretparken, hotelketens en het hele elektronische netwerk van de cyberspace. Deze niet-plaatsen zijn negaties van de 'antropologische' plaats; de plek die betekenis heeft gekregen door menselijke handelingen, waar relaties tussen mensen worden aangegaan en waar deze ook zichtbaar zijn in de ruimte.

Recent klinken echter ook stemmen door die het angstvisioen van de toenemende homogenisering van de gebouwde omgeving zowel nuanceren als compliceren. Rowan Moore stelt dat het huidige stadslandschap niet volledig bepaald wordt door globale homogenisering, maar door de vaak dramatische spanning tussen het generieke en het specifieke, het globale en het lokale.¹¹ Deze spanning produceert distinctieve momenten in de hedendaagse stad: de hybride ruimte, de vreemde juxtapositie, de plotse wisseling van schaal of intensiteit, incongruentie, ambivalentie, enzovoort. In het triviale landschap van supermarkets, fastfoodrestaurants en parkeerterreinen blijken ongedefinieerde restuimtes of braakliggende terreinen vaak een ideale voedingsbodem te zijn voor de ontwikkeling van nieuwe, sociaal-ruimtelijke praktijken. Deze stedelijke restuimtes of *terrains vagues* vormen vol-

time as they offer themselves as the last uncontaminated redoubt in which to exercise the liberty of the individual or the small group.¹² They are given constantly changing meanings because new users repeatedly reorganize and reinterpret these spaces. Unexpected or unplanned use of these spaces – such as a meeting place, a dwelling, lodging or place of consumption – are capable of enhancing the specificity of urban *terrains vagues*. But do these everyday activities also succeed in transforming the dominant system of the urban space and giving it new meanings?

The collection of essays entitled *Everyday Urbanism* looks more closely at the power of practices and uses to give meaning to the everyday urban space.¹³ In this publication everyday life is seen as a place for creative resistance and some authors even attribute a liberating, political force to everyday things. The examples of everyday practices they quote range from creative do-it-yourself and territorial delineation, through the illegal practices of street-vendors and the homeless, to strikes and immigrant riots. However, in these examples, the everyday soon falls prey to fetishization and aestheticization, because it is very easily assumed that the homogeneous or generic character of the post-industrial city is *neutralised* by the site-specific everyday practices. The activities can at best put the supposed, generic character of the city under tension again and – where possible – create distinctive points in the urban space. However, the publication's greatest merit is that the various authors try to rethink 'the everyday' – as conceived philosophically and culture-theoretically by Henri Lefebvre and Michel de Certeau – in terms of the present-day urban space.

Strategies and Tactics

Everyday life is an amorphous concept. The everyday is so all-embracing and ubiquitous that it can barely be perceived, let alone approached scientifically or with detachment. Making the everyday visible or readable is therefore not a simple task. The everyday is structured on the rhythm of work and leisure time, week and weekend, commuting and consuming. It includes both banal habits, routines and preferences, and aberrant practices and uses in the space. In his *Critique of Everyday Life*, the

gens Ignasi de Solà-Morales 'the privileged sites of identity, of encounter between present and past, at the same time as they offer themselves as the last uncontaminated redoubt in which to exercise the liberty of the individual or the small group'.¹² Ze krijgen voortdurend wisselende betekenissen omdat nieuwe gebruikers deze ruimtes telkens weer reorganiseren en herinterpreteren. Onverwacht of ongepland gebruik van deze ruimtes – bijvoorbeeld als verzamelplaats, woonplaats, rustplaats of consumptieplaats – is in staat de specificiteit van stedelijke *terrains vagues* te laten oplichten. Maar slagen deze dagelijkse praktijken er ook in om het dominante systeem van de stedelijke ruimte te transformeren en haar nieuwe betekenissen te verlenen?

In de essaybundel *Everyday Urbanism* wordt dieper ingegaan op de betekende kracht van praktijken en gebruiken in de alledaagse stedelijke ruimte.¹³ In deze publicatie wordt het dagelijks leven gezien als een plaats van creatief verzet en verschillende auteurs meten het dagelijkse zelfs een bevrijdende, politieke kracht toe. De voorbeelden van dagelijkse praktijken die ze aanhalen, strekken zich uit van creatieve bricolage en territoriale afbakening, via illegale praktijken van daklozen en straatverkopers, tot stakingen en migrantenrellen. Het dagelijkse valt in deze voorbeelden echter snel ten prooi aan fetisjering en esthetisering, omdat men er vrij gemakkelijk van uitgaat dat het homogene of generieke karakter van de post-industriële stad *geneutraliseerd* wordt door plekgebonden dagelijkse praktijken. Hooguit kunnen deze praktijken het vermeende, generieke karakter van de stad weer onder spanning brengen en – waar mogelijk – distinctieve momenten creëren in de stedelijke ruimte. De voornaamste verdienste van de publicatie is echter dat de verschillende auteurs 'het dagelijkse' – zoals het door Henri Lefebvre en Michel de Certeau filosofisch en cultuurtheoretisch werd geconcipieerd – trachten te herdenken naar de concrete stedelijke ruimte.

Strategieën en tactieken

Het dagelijks leven is een amorf begrip. Het dagelijkse is zo alomvattend en overal aanwezig dat het nauwelijks kan worden waargenomen, laat staan dat het wetenschappelijk of afstandelijk benaderd kan worden. Het dagelijkse zichtbaar of leesbaar maken is dan ook geen eenvoudige opgave. Het dagelijkse is gestructureerd rond het ritme van werk en vrije tijd, week en

8 Crawford, 'Contesting the Public Realm', p. 9.

9 Sorkin, *Variations on a Theme Park*, p. xiii (my italics).

10 Marc Augé, *Non-Lieux. Introduction à une anthropologie de la surmodernité*, Paris, 1992.

11 Rowan Moore (ed.), *Vertigo. The strange new world of the contemporary city*, London, 1999.

12 Ignasi de Solà-Morales, 'Present and Futures. Architecture in Cities', in: Ignasi de Solà-Morales & Xavier Costa (eds.), *Present and Futures. Architecture in Cities*, Barcelona, 1996, p. 23.

13 John Chase, Margaret Crawford & John Kaliski (eds.), *Everyday Urbanism*, New York, 1999.

8 Crawford, 'Contesting the Public Realm', p. 9.

9 Sorkin, *Variations on a Theme Park*, p. xiii (mijn cursivering).

10 Marc Augé, *Non-Lieux. Introduction à une anthropologie de la surmodernité*, Parijs, 1992.

11 Rowan Moore (ed.), *Vertigo. The strange new world of the contemporary city*, Londen, 1999.

12 Ignasi de Solà-Morales, 'Present and Futures. Architecture in Cities', p. 9.

13 Ignasi de Solà-Morales & Xavier Costa (eds.), *Present and Futures. Architecture in Cities*, Barcelona, 1996, p. 23.

13 John Chase, Margaret Crawford en John Kaliski (red.), *Everyday Urbanism*, New York, 1999.

French philosopher Henri Lefebvre made a substantial investigation into the almost completely disregarded outlines of everyday life.¹⁴ He emphasizes that *contradiction* determines the true character of everyday life. 'While [everyday life] is the object of philosophy, it is inherently non-philosophical; while conveying an image of stability and immutability, it is transitory and uncertain; (...) while unbearable in its monotony and routine, it is festive and playful; and while controlled by technocratic rationalism and capitalism, it stands outside of them.'¹⁵ This contradiction is founded on the distinction Lefebvre makes between *abstract space* and *lived space*.¹⁶ According to Lefebvre the concrete space of everyday life is the domain that is restricted and colonized by the abstract space of commercial goods (the economy) and the territory of the state. Abstract space is an instrument of domination, suppression and control by which the urban space is homogenized. To this extent, Lefebvre's views do not differ that much from present-day criticism of the homogenization of urban space and the decline of public space. Although he argues that the capitalist or abstract space not only eliminates differences but also produces them. Abstract space 'continuously heightens the contradiction between the production of space for profit and control – abstract space – and the use of space for social reproduction – the space of everyday life, which is created by but also escapes the generalizations of exchange and technocratic specialization.'¹⁷ The instability of abstract space allows users or displaced groups to contest, occupy or reappropriate the urban space. The 'resistance space' against the dominant order ensues from the suppressed, peripheral or marginalized position of its users.

In his fascinating study of the 'invention' of the everyday, entitled *The Practice of Everyday Life*, Michel de Certeau is attracted to the concrete reality of subversive practices and forms of 'infra-political resistance'.¹⁸ In a certain sense, De Certeau converts Lefebvre's distinction between abstract and lived space into two sorts of 'operation': strategies and tactics. Strategies represent the activities of the powerful, who act with the intention of making

weekend, pendelen en consumeren. Het omvat zowel banale gewoontes, routines en voorkeuren als afwijkende praktijken en gebruiken in de ruimte. De Franse filosoof Henri Lefebvre heeft met zijn *Critique of Everyday Life* substantieel onderzoek verricht naar de haast volledig genegeerde contouren van het dagelijks leven.¹⁴ In dit werk benadrukt Lefebvre dat *contradictie* het ware karakter van het dagelijks leven bepaalt. 'While [everyday life] is the object of philosophy, it is inherently non-philosophical; while conveying an image of stability and immutability, it is transitory and uncertain; (...) while unbearable in its monotony and routine, it is festive and playful; and while controlled by technocratic rationalism and capitalism, it stands outside of them.'¹⁵ Aan de basis van deze contradictie ligt het onderscheid dat Lefebvre maakt tussen *abstracte ruimte* (*abstract space*) en *geleefde ruimte* (*lived space*).¹⁶ Volgens Lefebvre is de concrete ruimte van het dagelijks leven het domein dat ingeperkt en gekoloniseerd wordt door de abstracte ruimte van de koopwaar (de economie) en het territorium van de staat. De abstracte ruimte is een instrument van dominantie, onderdrukking en controle, waardoor de stedelijke ruimte wordt gehomogeniseerd. Tot zover verschillen Lefebvres opvattingen niet zoveel van de hedendaagse kritiek op de homogenisering van de stedelijke ruimte en de teloorgang van de publieke ruimte. Nochtans betoogt hij dat de kapitalistische of abstracte ruimte niet alleen verschillen elimineert, maar dat zij die verschillen ook produceert. De abstracte ruimte 'continuously heightens the contradiction between the production of space for profit and control – abstract space – and the use of space for social reproduction – the space of everyday life, which is created by but also escapes the generalizations of exchange and technocratic specialization.'¹⁷ De instabiliteit van de abstracte ruimte laat gebruikers of verjaagde groepen toe om de stedelijke ruimte te contesteren, te bezetten of zich opnieuw toe te eigenen. De 'ruimte van verzet' tegen de dominante orde vloeit voort uit de onderdrukte, perifere of gemarginaliseerde positie van haar gebruikers.

In zijn fascinerende studie naar de 'uitvinding' van het dagelijkse, *The Practice of Everyday Life*, voelt Michel de Certeau zich aangetrokken tot de concrete

14 Henri Lefebvre, *Critique of Everyday Life*, London, 1991. This is the translation of the first part of Lefebvre's three-part *Critique de la vie quotidienne*, Paris, 1947.

15 Mary McLeod, 'Henri Lefebvre's Critique of Everyday Life. An Introduction', in: Steven Harris & Deborah Berke (eds.), *Architecture of the Everyday*, Yale Publications on Architecture, Princeton, 1997, pp. 13-14.

16 By using the terms 'abstract' and 'lived' space, Lefebvre transforms the distinction

between exchange value and use value which underlies Marx' analysis of commodities. On this point, see: Henri Lefebvre, *The Production of Space*, Cambridge (Mass.)/Oxford, 1991. Original publication: *La Production de l'espace*, Paris, 1974.

17 Deutsche, *Evictions*, p. 76.

18 Michel de Certeau, *The Practice of Everyday Life*, Berkeley/Los Angeles, 1998. Original publication: *L'invention du quotidien*, Paris, 1980.

14 Henri Lefebvre, *Critique of Everyday Life*, London, 1991. Dit is de vertaling van het eerste deel van Lefebvres driedelige *Critique de la vie quotidienne*, Parijs, 1947.

15 Mary McLeod, 'Henri Lefebvre's Critique of Everyday Life. An Introduction', in: Steven Harris en Deborah Berke (red.), *Architecture of the Everyday*, Yale Publications on Architecture, Princeton, 1997, pp. 13-14.

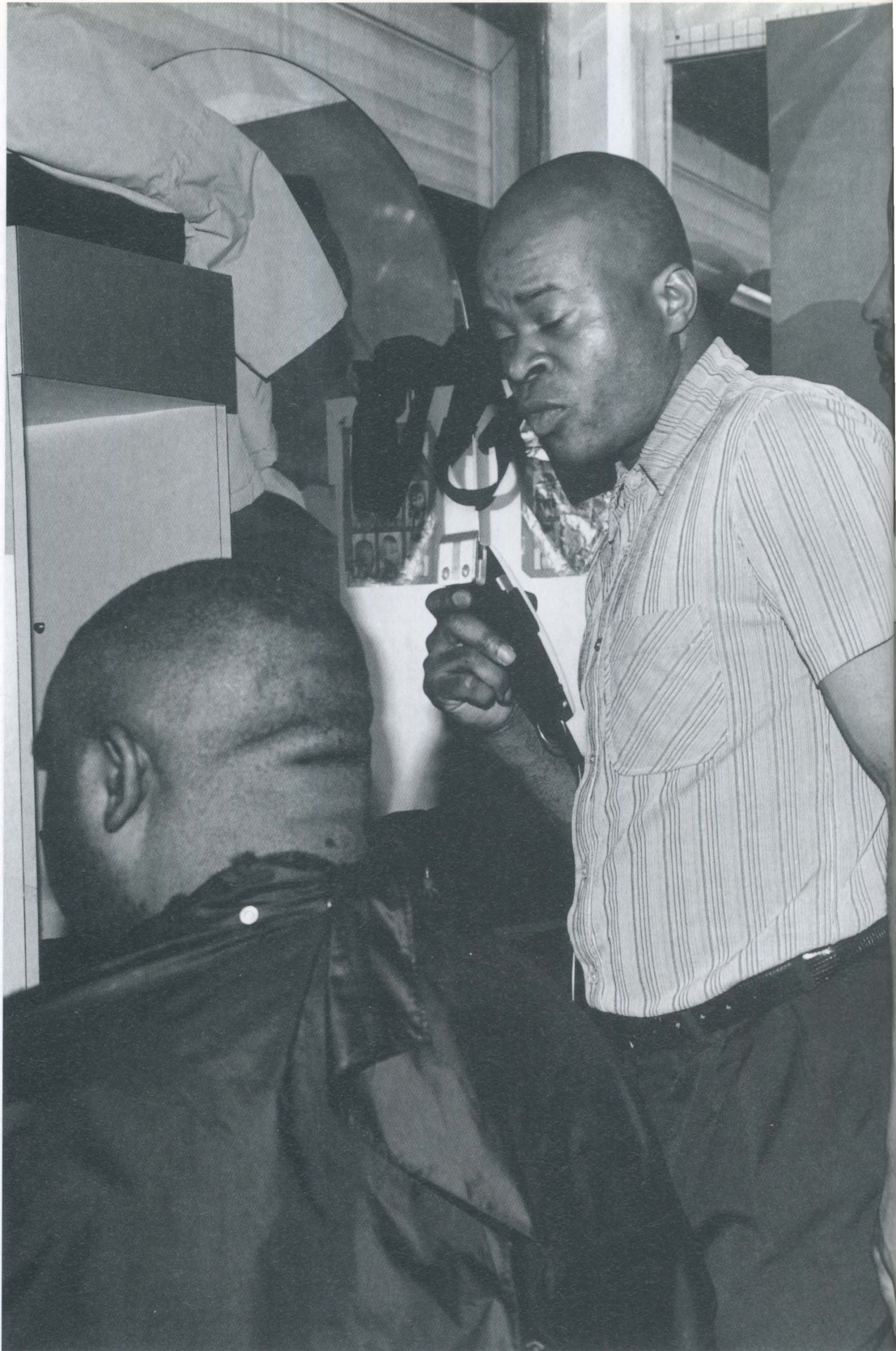
16 Met de termen 'abstracte' en 'geleefde' ruimte transformeert Lefebvre het onderscheid tussen ruilwaarde en gebruikswaarde – dat aan de basis ligt van Marx' analyse van de koopwaar. Zie hiervoor: Henri Lefebvre, *The Production of Space*, Cambridge (Mass.)/Oxford, 1991; oorspronkelijk *La Production de l'espace*, Parijs, 1974.

17 Deutsche, *Evictions*, p. 76.

Louizalaan (foto\photo: Otto Snoek)

Kapperszaak \ Hairdresser, Matonge (fotofoto: Otto Snoek)

Guidenviesleaan (fotofoto: Otto Snoek)

profit and define the locations in which the 'non-powerful' have to act. In addition, strategies demand their own spatial or institutional location (*un propre*), from which citizens can be controlled and from where one can easily move to the other places. By contrast, everyday activities or 'tactics' are characterized by inventive action or the creative appropriation of predefined places or materials. People who find themselves beyond authority or the organizing bodies do not have a place of their own available, but only the *appropriated* space in the city. De Certeau considers everyday activities to be a sort of 'expropriation activity' that tries to disrupt the network of calculated strategies: they use space that is produced elsewhere and by others and try to draw advantage from it.

Field Conditions

One of De Certeau's main points is that it is impossible to trace the human geography of everyday life on the basis of an examination of its abstract geometry. He criticizes maps and statistics as 'totalizing' instruments that 'colonize' space, because they homogenize and eliminate the rich diversity of spatial activities; they remove the 'swarming' of everyday practices to a Cartesian distance. The Cartesian or panoramic view supposes that one knows and understands the city, both in its totality and its social reality. According to De Certeau there are however always spaces and activities which cannot be 'seen' or 'read': 'Escaping the imaginary totalizations produced by the eye, the everyday has a certain strangeness that does not surface, or whose surface is only its upper limit, outlining itself against the visible.'¹⁹ He concludes: 'There is always a "migrational city" that slips into the clear text of the planned and readable city.'²⁰

De Certeau's criticism of the panoramic view can also be extended to the 'field' of architecture and urban design. One of the most obvious failings of these disciplines is their limited ability to deal effectively with the complex everyday reality of the post-industrial city. In his article 'From object to field', Stan Allen seeks out the possibility of a more flexible, bottom-up approach in architecture and urban design.²¹ He introduces the notion of the 'field condition' as a way of reflecting on the complex and dynamic behaviour of the users of architecture and space in the city. The field condition is used in a double sense. On the one hand the city is understood as a field that is continuously moving and changing, influenced by forces on a grand scale, such as globalisation and the 'economy of

realiteit van subversieve praktijken en vormen van 'infra-politiek verzet'.¹⁸ In zekere zin herleidt De Certeau Lefebvres onderscheid tussen abstracte en geleefde ruimte tot twee soorten 'operaties': strategieën en tactieken. Strategieën representeren de praktijken van de machtigen die handelen met het oog op het maken van winst en de plekken definiëren waarin 'niet-machtigen' moeten handelen. Bovendien vereisen strategieën een eigen ruimtelijke of institutionele plek (*un propre*), van waaruit controle kan worden uitgeoefend op de burgers en men zich gemakkelijk naar de andere plaatsen kan bewegen. Dagelijkse praktijken of 'tactieken' worden daarentegen gekenmerkt door een inventief handelen of creatief toe-eigenen van voorge-definieerde plaatsen of materialen. Mensen die buiten het gezag of de organiserende instanties vallen beschikken niet over plaatsen die hun eigen zijn, maar enkel over de *toegeëigende* ruimte van de stad. Dagelijkse praktijken ziet De Certeau als een soort 'ont-eigeningspraktijken' die het netwerk van berekende strategieën trachten te ontwrichten: ze gebruiken ruimte die elders en door anderen is geproduceerd en trachten er hun voordeel mee te doen.

Veldcondities

Een van de centrale punten van De Certeau is dat het onmogelijk is om de menselijke geografie van het dagelijks leven op te sporen vanuit een beschouwing van haar abstracte geometrie. Kaarten en statistieken bekritiseert hij als 'totaliserende' instrumenten die de ruimte 'koloniseren', omdat ze de rijke diversiteit van ruimtelijke praktijken homogeniseren en elimineren; zij plaatsen het 'gekroel' van dagelijkse praktijken op een cartesiaanse afstand. De cartesiaanse of panoramische blik veronderstelt dat men de stad kent en begrijpt, zowel in haar totaliteit als in haar sociale realiteit. Volgens De Certeau zijn er echter altijd ruimtes en praktijken die niet 'gezien' of 'gelezen' kunnen worden: 'Escaping the imaginary totalizations produced by the eye, the everyday has a certain strangeness that does not surface, or whose surface is only its upper limit, outlining itself against the visible.'¹⁹ Hij besluit: 'There is always a "migrational city" that slips into the clear text of the planned and readable city.'²⁰

De kritiek van De Certeau op de panoramische blik kan ook uitgebreid worden naar het 'veld' van architectuur en stedenbouw. Een van de meest evidente mislukkingen van deze disciplines is namelijk hun beperkt vermogen om adequaat om te springen met de complexe dagelijkse werkelijkheid in de post-industriële stad. In zijn artikel 'From object to field' gaat Stan Allen op zoek naar de mogelijkheden van een meer flexibele, 'bottom-up approach' in architectuur

¹⁹ Ibid., p. 93.

²⁰ Ibid.

²¹ Stan Allen, 'From object to field', in: *Architectural Design* 67 (May-June 1997), No. 5/6, pp. 24-31.

¹⁸ Michel de Certeau, *The Practice of Everyday Life*, Berkeley, LA, 1998; oorspronkelijk *L'invention du quotidien*, Parijs, 1980.

¹⁹ Ibidem, p. 93.

²⁰ Ibidem.

flows'. These forces influence the form of the urban space, the places where people meet each other, and also people's behaviour. On the other hand this field condition is influenced and defined by simple, local conditions which are relatively indifferent to these global flows. 'Field conditions are *bottom-up phenomena*: defined not by overarching geometrical schemas but by intricate local connections.'²² Global 'flows' determine the forces in the local field, but the actors on the ground behave according to local conditions, including convictions, habits and traditions. What is more, the global conditions are usually only perceptible when they are manifested in local changes.

In comparison with the impact of structuring conditions such as globalization, the various forms of 'infra-political resistance' (De Certeau) that show in and through the everyday are rather modest and small-scale. Yet everyday activities and tactics appear, in a special way, to give shape to the tension between the contemporary, globalizing condition and the human need, in this condition, to express local identity. It is therefore essential in research into the contemporary city to accept the new conditions for existence and to examine them as conditions for new or unusual forms of urban life. The tension between spatial, economic and institutional increases of scale and the everyday urban reality at the same time requires a new view of public space; a view which – in Margaret Crawford's words – is not completely dominated by a story of loss. Urban public space can after all be conceived as a representative space; as a potential support for new meanings which are activated by social usage and the social imagination. This view is illustrated extensively by a case study of the African Matonge district in Brussels. This study contrasts the urban space as the scene of consumption and entertainment with the urban 'tactics' of African immigrants.

Market-Place, Theatre and Paradise. Everyday Life in Matonge

In the last decade the migration flow of black Africans to European and North-American cities has increased sharply. While these two regions open their borders to the movement of capital, information and services, the national states nevertheless hang on to their sovereign right to control their own borders when it comes to immigrants and refugees.²³ Despite all manner of measures to keep the 'threat' at bay, African immigrants, often illegal, continue to flow into *global cities* like New York, Montreal, Paris, London and Brussels. The globalization of the economy brings with it a growing polarization in the structure of professions and incomes, one which coincides with an increase in

en stedenbouw.²¹ Hij introduceert het begrip 'field condition' als een manier om te reflecteren over het complexe en dynamische gedrag van gebruikers van architectuur en ruimte in de stad. Het veld-begrip wordt gebruikt in een dubbele betekenis. Enerzijds wordt de stad begrepen als een veld dat continu beweegt en verandert, onder invloed van krachten op grote schaal, zoals mondialisering en de 'economy of flows'. Deze krachten beïnvloeden de vorm van de stedelijke ruimte, de plaatsen waar mensen elkaar ontmoeten, maar ook de gedragingen van mensen. Anderzijds wordt dit veld-fenomeen beïnvloed en bepaald door eenvoudige, lokale condities, die relatief onverschillig staan tegenover deze globale 'flows'. 'Field conditions are *bottom-up phenomena*: defined not by overarching geometrical schemas but by intricate local connections.'²² Globale 'stromen' bepalen de krachten in het lokale veld, maar de actoren op de plek gedragen zich volgens lokale condities, met inbegrip van overtuigingen, gewoontes en tradities. Bovendien zijn de globale condities meestal slechts waarneembaar als ze zich manifesteren in lokale veranderingen.

Tegenover de impact van structurende condities als mondialisering zijn de verschillende vormen van 'infrapolitiek verzet' (De Certeau) die in en door het dagelijkse oplichten eerder bescheiden en van kleine schaal. Toch blijken dagelijkse praktijken of tactieken op een bijzondere wijze gestalte te kunnen geven aan de spanning tussen de hedendaagse, mondialiserende conditie en de menselijke behoefte om binnen deze conditie uitdrukking te geven aan de lokale identiteit. In het onderzoek naar de hedendaagse stad is het dan ook essentieel om de nieuwe bestaansvoorwaarden te accepteren en ze te onderzoeken als condities voor nieuwe of afwijkende vormen van stedelijk leven. Het spanningsveld tussen ruimtelijke, economische en institutionele schaalvergroting en de alledaagse stedelijke realiteit vraagt tevens om een nieuwe opvatting omtrent publieke ruimte; een opvatting die – in de woorden van Margaret Crawford – niet volledig gedomineerd wordt door een verhaal van verlies. De stedelijke openbare ruimte kan immers opgevat worden als een ruimte van representatie; als een potentiële drager van nieuwe betekenissen, die geactiveerd worden door de sociale gebruiken en de sociale verbeelding. Deze opvatting wordt hierna uitgebreid geïllustreerd, aan de hand van een casestudie van de Afrikaanse wijk Matonge in Brussel. De casestudie contrasteert de stedelijke ruimte als toneel voor consumptie en vermaak met de stedelijke 'tactieken' van Afrikaanse migranten.

Marktplaats, theater en paradijs. Het dagelijks leven in Matonge

In het laatste decennium is de migratiestroom van zwarte Afrikanen naar Europese en Noord-Amerikaanse steden sterk toegenomen. Noord-Amerika en West-Europa stellen dan wel de grenzen open voor het ver-

the spatial segregation of immigrant communities. So the process of globalization changes not only the economic, but also the social-spatial structure of a city. The study of the African Matonge quarter in Brussels introduced below confirms this general tendency. The flood of African immigrants in search of political asylum in Belgium and the marginalization of the African population in Brussels are direct consequences of globalization and advanced capitalism. African immigrants are becoming increasingly socially isolated while international chains and corporations dominate the urban dynamic. In their turn, global processes influence the everyday lives of African immigrants in Brussels, in the form of consumer patterns, lifestyles, habits and behaviour. In this neighbourhood complex relationships between the globalization of society and local practices of appropriation and signification are becoming visible. Counter to the strategic or capitalist production of space is the tactical or everyday production of space, in which unexpected relationships, differences, friction and conflicts come to light. This makes Matonge a fascinating area for research into the complex meanings embodied in the everyday.

The 'Place' of Africans in Brussels

The African migration to Belgium does not run parallel to traditional labour migration, but is rooted in the colonial past which united the Congo and Belgium for three quarters of a century (1885-1960). Whereas in such countries as France, Great Britain and the Netherlands there were already black communities from the colonies in the nineteenth century, the Congolese community in Belgium is much more recent. Real migration from the Congo only properly started when it was understood, as independence approached in 1960, that the Congo needed its own elite. So originally the Congolese community in Belgium consisted mainly of diplomats, students and political exiles of high social rank. In contrast to the Turks and Moroccans – who are segregated in the former industrial areas in the northern and western parts of Brussels – these well-off Congolese usually settled in the prosperous eastern part of the upper city in the area round the Naamsepoort. One of the anchor points was the opening of the *Mambo*, the very first Congolese nightclub in Brussels. Another magnet was the

keer van kapitaal, informatie en diensten, toch houden de nationale staten, wanneer het over immigranten en vluchtelingen gaat, vast aan het soevereine recht om de eigen grenzen te controleren.²³ Ondanks allerlei maatregelen om de 'dreiging' af te weren blijven Afrikaanse immigranten – vaak illegaal – toestromen naar *global cities* als New York, Montreal, Parijs, Londen en Brussel. De mondialisering van de economie brengt een groeiende polarisering met zich mee in de beroeps- en inkomensstructuur, die samenvalt met een toenemende ruimtelijke segregatie van migrantengemeenschappen. Het proces van mondialisering verandert dus niet alleen de economische, maar ook de sociaal-ruimtelijke structuur van de stad. Het hieronder voorgestelde onderzoek naar de Afrikaanse wijk Matonge in Brussel bevestigt deze algemene tendens. De toevloed van Afrikaanse migranten die in België politiek asiel zoeken, en de marginalisering van de Afrikaanse populatie in Brussel zijn rechtstreekse uitvloeisels van de mondialisering en het hoogkapitalisme. Afrikaanse migranten raken steeds sterker sociaal geïsoleerd, terwijl transnationale ketens en corporaties de stedelijke dynamiek domineren. Op hun beurt beïnvloeden mondiale processen het dagelijks leven van Afrikaanse migranten in Brussel, in termen van consumptiepatronen, levensstijlen, gebruiken en gedragingen. In de wijk worden complexe relaties zichtbaar tussen de mondialisering van de maatschappij en de lokale praktijken van toe-eigening en betekenisgeving. Tegenover de strategische of kapitalistische productie van ruimte staat een tactische of alledaagse productie van ruimte, waarin onverwachte relaties, verschillen, fricties en conflicten aan het licht komen. Dat maakt Matonge tot een fascinerend onderzoeksgebied voor de studie van de complexe betekenissen die in het dagelijkse vervat zijn.

De 'plaats' van Afrikanen in Brussel

De Afrikaanse migratie naar België loopt niet parallel met de traditionele arbeidsmigratie, maar wortelt in het koloniaal verleden dat Kongo en België driekwart eeuw aan elkaar verbond (1885-1960). Daar waar in landen als Frankrijk, Groot-Brittannië en Nederland reeds in de negentiende eeuw zwarte gemeenschappen uit de kolonies zijn ontstaan, is de Kongolese gemeenschap in België van veel recenter datum. De echte migratie vanuit Kongo kwam pas op gang toen men inzag dat Kongo, op weg naar onafhankelijkheid

22 Ibid., p. 24.

23 The Schengen Agreements (ratified on 19th June 1990 and in force since 31st December 1993) regulate the free flow of people between nine European countries. For an examination of migration in the era of economic internationalisation, I refer to, among others, Saskia Sassen,

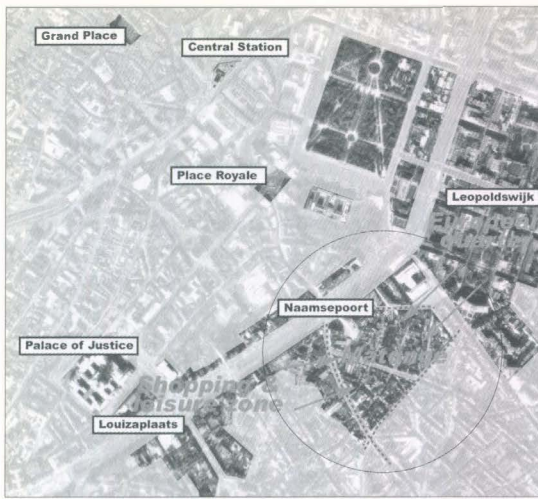
Globalisering. Over mobiliteit van geld, mensen en informatie, compiled and introduced by René Boomkens, Amsterdam, 1999, pp. 64-98.

21 Stan Allen, 'From object to field', in: *Architectural Design* 67 (May-June 1997), nr. 5/6, pp. 24-31.

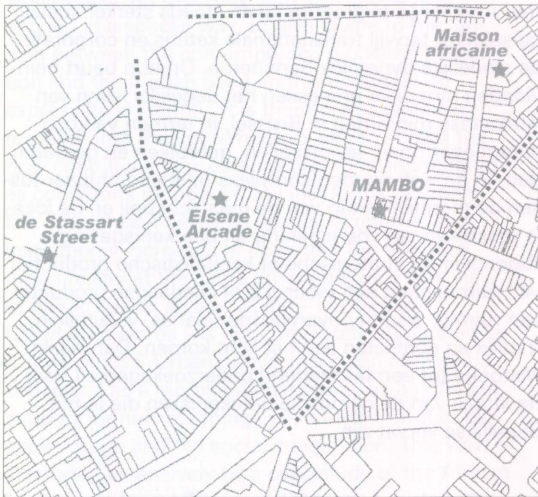
22 Ibidem, p. 24.

23 De Schengen-akkoorden (geratificeerd op 19 juni 1990 en van kracht sedert 31 december 1993) regelen het vrije verkeer van personen in negen Europese

landen. Voor een beschouwing van migratie in het tijdperk van economische internationalisering verwijs ik o.m. naar Saskia Sassen, *Globalisering. Over mobiliteit van geld mensen en informatie*, samengesteld en ingeleid door René Boomkens, Amsterdam, 1999, pp. 64-98.

Situering van Matonge in de Brusselse bovenstad \ Location of Matonge in uptown Brussels

Matonge, ankerpunten \ anchorpoints

76

in 1960, een eigen elite ontbeerde. Aanvankelijk bestond de Kongolese gemeenschap in België dan ook voornamelijk uit diplomaten, studenten en politieke ballingen met een hoge sociale status. In tegenstelling tot Turken en Marokkanen – die gesegregeerd zijn in de voormalige industriële gebieden in de noordelijke en westelijke delen van Brussel – vestigden deze welgestelde Kongolezen zich vooral in het welvarende oostelijke deel van de Brusselse bovenstad, in de buurt van de Naamsepoort. Eén van de ankerpunten was de opening van de *Mambo*, de allereerste Kongolese nachtclub in Brussel. Het *Maison Africaine*, het onthaalhuis voor Afrikaanse studenten dat gecreëerd werd in de nadagen van de wereldtentoonstelling van 1958, had eveneens een belangrijke magneetfunctie. Zowel de nachtclub als het onthaalhuis versnelden de groepering van Kongolese studenten en diplomaten in de omgeving van de Naamsepoort. De voormalige bourgeoiswijk ontwikkelde zich tot een wijk met typisch Afrikaanse kapperszaken, boetiekjes met cosmetica producten, juweliers, winkels met exuberante stoffen, kruideniers met exotische producten, tal van dancings en bijzondere gastronomiezaken. Verwijzend naar de levendige sfeer in het hart van Afrika, werd deze wijk door de *Belgicains* – de in België wonende Kongolezen – *Matonge* gedoopt, naar een van Kinshasa's bruisendste uitgaansbuurten.²⁴

In de jaren 1980 ontwikkelt Matonge zich tot een culturele, sociale en commerciële trekpleister, waar alle zwarte Afrikanen volop aan hun trekken komen. Matonge wordt 'een doorgangsgebied voor de nieuw aangekomenen, een kruispunt van alle Afrikaanse etnische groepen die hier in telkens nieuwe golven naartoe komen, met durf gekleed in hun *boubous* of maatkpakken, met hun ritmes, hun overtuigingen, hun dromen'.²⁵ Aan het einde van de jaren tachtig gaat het sociaal profiel van de wijk echter aanzienlijk achteruit, vooral omdat zwarte Afrikanen nauwelijks een kans krijgen op de Belgische arbeidsmarkt. Door de economische crisis en de politieke instabiliteit van het Kongolese regime is in de laatste tien jaar een 'vloedgolf' ontstaan van Kongolezen die in België politiek asiel zoeken. Daardoor is de tijdelijke kolonie van Kongolese studenten en diplomaten aangegroeid met permanent verblijvende asielzoekers en illegalen. De verandering in het sociaal profiel van de bewoners brengt de nodige spanningen en conflicten met zich mee in de Afrikaanse wijk, die geprangd is tussen een vitale zone van vermaak en consumptie en de almaar uitdijende ontwikkeling van kantoren in de Europese Leopoldwijk. Gaandeweg treedt meer polarisering op en raakt de wijk steeds sterker sociaal geïsoleerd.

OASE 54 \ 2001

24 The popular Matonge district in Kinshasa is symbolic of the high spirits and atmosphere that prevail there day and night. It is a well-known commercial centre with lots of dance clubs and nightclubs and a market open

24 hours a day.
25 Ekanga Shungu, *L'Afrique Noire à Bruxelles*, Brussels, 1986.

24 De populaire Matonge-wijk in Kinshasa staat symbool voor de levenslust en de ambiance die er dag en nacht heersen. Het is een bekend commercieel centrum met vele dancings en nachtclubs en een markt die

24 uur per dag open is.
25 Ekanga Shungu, *L'Afrique Noire à Bruxelles*, Brussel, 1986.
26 Zie: Michel Vandersmissen, 'Britse Heron wil gezinsrecreatiecentrum', in: *De Standaard*, 15 december 1999.

Maison Africaine, the hospice for African students that was set up in the period following the 1958 world fair. Both the nightclub and the hospice accelerated the accumulation of Congolese students and diplomats around the Naamsepoort. This former middle-class quarter developed into a neighbourhood of typical African hairdressers, cosmetics shops, jewellers, shops selling exuberant fabrics, grocers with exotic products, numerous dance clubs and unusual eateries. The *Belgicains* – the Congolese living in Belgium – called this district *Matonge*, after one of Kinshasa's hottest nightlife areas, referring to the lively atmosphere in the heart of Africa.²⁴

In the eighties Matonge developed into a cultural, social and commercial centre which attracted all black Africans. Matonge became a 'transit zone for the newly arrived, a crossroads for all the African ethnic groups that arrived here in succeeding waves, dressed with guts in their *boubous* or tailored suits, with their rhythms, convictions and dreams'.²⁵ At the end of the eighties, however, the social level of the quarter declined considerably, mainly because black Africans were given hardly any chance on the Belgian labour market. In the last ten years, the economic crisis and the political instability of the Congolese regime has led to a 'flood' of Congolese looking for political asylum in Belgium. This means the temporary colony of students and diplomats has been greatly expanded by asylum-seekers and illegal immigrants in permanent residence. The change in the social status of the inhabitants brings with it the expected tensions and conflicts to this African quarter, which is squeezed between a lively area of entertainment and consumption and the ever-expanding office developments in the Leopold Quarter. The quarter becomes gradually more polarized and is becoming increasingly socially isolated.

77

De winkelzone tussen de Naamsepoort en de Louizalaan in de Brusselse bovenstad is een belangrijke tegenhanger van de Nieuwstraat en het City-2-complex in de toeristische benedenstad. Een morfologische analyse van het gebied tussen de Naamsepoort en de Louizalaan heeft aangetoond dat de binnenruimte van de aanwezige bouwblokken bijna volledig is opgeslorpt door een 'octopus' van overdekte winkelgalerijen, gekoppeld aan parkeerplaatsen, kantoren, hotels, appartementen, theaters en bioscopen. Door de omvang, de impact en aantrekkingskracht van de winkelgalerijen (de Louizagalerijen en de Guldenvliesgalerijen) is de luxueuze commerciële wijk voor de hoge burgerij omgevormd tot een intens verdichte winkelzone, die aangesloten is op het netwerk. De in de jaren vijftig tot stedelijke snelweg omgevormde, oude ringboulevard (Waterloolaan/Guldenvlieslaan) vormde het toneel van deze mercantiele vastgoedoperatie. Twee bekende transformaties van de negentiende-eeuwse boulevard worden hier naast elkaar gemoniteerd: de stedelijke snelweg en de autovrije winkelstraat. De mediterrane stadscultuur parasiteert schijnbaar probleemloos op deze hybride boulevard. De in 1998 opnieuw aangelegde promenade langs de Guldenvlieslaan toont een artificiële, generieke wereld die orde, netheid en consumentenglamour als nieuwe iconen heeft. Elk 'verschil' wordt weggefilterd door deze *unificerende*, geplaveide laag. Negentiende-eeuwse kiosken en lantaarnpalen, aangepast straatmeubilair en gietijzeren hekken kunnen daarbij natuurlijk niet ontbreken. De dichte mensenmassa op de boulevard inspireert multinationale bedrijven tot nieuwe investeringen. De Britse maatschappij Heron City plant een nieuw, monumentaal gezinsrecreatiecentrum langs de Guldenvlieslaan, met inbegrip van filmzalen, fitness- en ontspanningsruimtes, bars en restaurants, een woonzone met enkele appartementen, enzovoort.²⁶ Heron verwacht drie tot vier miljoen mensen per jaar in het centrum, waar het aangenaam struinen moet zijn in de overdekte straten, opgefleurd met plantsoenen, fontein en 'straattheater'. Fastfoodketens als Quick en

Gebied tussen de Naamsepoort en de Louizalaan \ Area between the Naamsepoort and the Louizalaan

The Staging of the Urban Space

The shopping area between the Naamsepoort and the Louizalaan in the upper city of Brussels is an important counterpart to the Nieuwstraat and the City-2 complex in the touristic lower city. A morphological analysis of the area between the Naamsepoort and the Louizalaan has shown that the space contained within the existing street blocks has been almost entirely swallowed up by an 'octopus' of covered shopping arcades combined with car parks, offices, hotels, flats, theatres and cinemas. The size, impact and attraction of the shopping arcades (the Louiza arcades and the Guldenvlies arcades) means that the luxury commercial area for the upper middle class is being transformed into a high-density shopping area connected to the network. The old circular boulevard, which in the fifties was converted into an urban motorway (Waterloolaan/Guldenvlieslaan), was the scene of this mercantile real estate operation. Two familiar transformations of the nineteenth-century boulevard were staged next to each other: the urban motorway and the pedestrian shopping street. The Mediterranean city culture apparently has no problem sponging off this hybrid boulevard. The promenade along the Guldenvlieslaan, redesigned in 1998, displays an artificial, generic world with order, tidiness and consumer glamour being the new icons. All 'differences' are filtered out by this *unifying* paved layer. Nineteenth-century kiosks and lampposts, appropriate street furniture and cast-iron railings are compulsory, of course. The dense body of people on the boulevard inspires multinational companies to make new investments. The British company Heron City is planning a monumental family recreation centre along the Guldenvlieslaan, to include cinemas, fitness and relaxation centres, bars and restaurants, a residential section with a few flats, and so on.²⁶ Heron expects three to four million people a year in the centre, where it should be pleasant to forage about in the covered streets brightened by greenery, fountains and 'street theatre'. Such fast-food chains as Quick and McDonald's have capitalized on the 'generic density' of the boulevard. Quick has established itself on both sides of the *city walk*; McDonald's is trying – by sponsoring street name boards along the Guldenvlieslaan – to draw potential customers from the Louizalaan to the Elsensesteenweg.

The staged reality along the boulevard distances itself from the ordinary, everyday reality of the Matonge quarter. The quarter more or less resembles a triangle, bordered by the Marsveldstraat, the Vredestraat and the Elsensesteenweg. In the eighties it expanded for a short time into the vacant Guldenvlies arcades, but

McDonald's slaan al langer munt uit de 'generieke dichtheid' op de boulevard. Quick heeft zich aan weerszijden van de *city walk* gevestigd; McDonald's tracht – door middel van sponsering van straatnaamborden langs de Guldenvlieslaan – potentiële klanten te lokken van de Louizalaan naar de Elsensesteenweg.

De geënceneerde werkelijkheid langs de boulevard scheidt zich af van de gewone, alledaagse werkelijkheid in de Matongewijk. De wijk aan de Naamsepoort neemt min of meer de vorm van een driehoek aan, die begrensd wordt door de Marsveldstraat, de Vredestraat en de Elsensesteenweg. In de jaren tachtig breidde de wijk zich even uit naar de leegstaande Guldenvliesgalerijen, maar intussen is hij teruggedrongen. De Waversesteenweg, samen met de hierop aansluitende winkelgalerijen (de Elsenegalerij en de Galerij van de Naamsepoort), vormt het bruisende zenuwcentrum van Matonge. Afrikaanse jongeren verzamelen zich in en rond de galerijen en manifesteren zich nadrukkelijk door hun gedurfde en opvallende verschijning. Zij trachten hun aanwezigheid in de wijk onophoudelijk te rechtvaardigen en te benadrukken, door de stedelijke ruimte te particulariseren. De Afrikaanse handel is zo uit zijn voegen gearben dat de chique winkelstraten en winkelgalerijen van vroeger nog nauwelijks herkenbaar zijn. Alle soorten etnisch getinte dienstverlening vindt men hier terug: reisbureaus gespecialiseerd in Afrikaanse bestemmingen, koerierdiensten, telefoonwinkels, enzovoort. De winkelgalerijen ogen allerminst florissant en worden bijzonder nadrukkelijk toegeëigend. De twee zijden van de Elsenegalerij zijn omgedoopt tot *Inzia* en *Kanda-Kanda*; twee straatnamen van het échte Matonge in Kinshasa. *Inzia* zit vol kapperszaken en talloze snackbars (*nganda*), in *Kanda-Kanda* vindt men voornamelijk winkels met kleren en kleurrijke batikstoffen voor de Afrikaanse vrouwen, en de bekende platenwinkel *Musicanova*, gespecialiseerd in Afrikaanse muziek. De dichtheid en concentratie van getransformeerde winkeltjes in de Elsenegalerij creëren een typisch Afrikaanse *espace ambiance*. De ingrijpende formaties in de galerij doen de grenzen tussen het publieke en het private compleet vervagen. De galerij is marktplaats, theater, café, kapsalon en huiskamer tegelijk. Aan de in- of uitgang van de galerij worden de grenzen tussen publiek en privaat echter abrupt hersteld, zij het niet fysiek maar mentaal.

Matonge: een Afrikaanse microkosmos

Men kan de ontwikkeling van de Matonge-wijk niet loskoppelen van de politieke geschiedenis van Kongo en het *Mobutisme* in het bijzonder. Door de aanwezigheid van verschillende koloniale instellingen werd de wijk een ontmoetingsplaats voor de hoge bonzen van het Mobutu-regime en voor de Belgische en de voormalig Zairese staatsveiligheid. Aanvankelijk was de Afrikaanse diaspora in Brussel een 'filiaal' van het

has since been pushed back. The effervescent nerve-centre of Matonge is the Waversesteentweg together with the adjoining shopping arcades (the Elsene arcade and the arcade of the Naamsepoort). Young Africans gather in and around the arcades, where their striking, daring appearance makes their presence clearly felt. They are constantly trying to justify and accentuate their presence in the area by particularizing the urban space. African trade has burst its seams to such an extent that the fashionable shopping streets and arcades of the past are all but unrecognizable. One finds all manner of ethnically tinged services offered here: travel agencies specializing in African destinations, courier services, telephone shops, etc. The shopping arcades look anything but prosperous and have been appropriated with extraordinary emphasis. The two sides of the Elsene arcade have been rebaptized *Inzia* and *Kanda-Kanda*; these are the names of two streets in the real Matonge in Kinshasa. *Inzia* is full of hairdressers and countless snackbars (*nganda*), while in *Kanda-Kanda* one finds mainly shops selling clothes and colourful batik fabrics for the African women, as well as the well-known record shop *Musicanova*, which specializes in African music. The density and concentration of the transformed small shops in the Elsene arcade creates a typically African *espace ambience*. The radical transformations in the arcade completely blur the boundaries between public and private. The arcade is a market place, theatre, café, hairdresser's and living room all at the same time. However, the boundary between private and public is abruptly restored at the arcade's entrances and exits, though only mentally, not physically.

Matonge: an African Microcosm

One cannot separate the development of the Matonge district from the political history of the Congo and *Mobutism* in particular. The presence of several colonial institutions gave the area a meeting place for the high-ranking officials in the Mobutu regime and for the Belgian and former Zairese state security. The African diaspora in Brussels was initially a 'branch' of the power centre of Kinshasa, where the ex-colonists, the new Congolese elite and the old *évolués* all had a place. After Congo gained independence in 1960, the Congolese elite tried at all costs to match the standard of living of the ex-colonisers, or even to surpass it. Rumours were rife that the *beau monde* from Kinshasa flew to Brussels for the weekend to do some shopping, eat monkey and have their hair cut. Wealthy Congolese occu-

machtscentrum Kinshasa waar de ex-kolonisten, de nieuwe Kongolese elite en de oude *évolués* hun plaats hadden. Na de onafhankelijkheid van Kongo in 1960 trachtte de Kongolese elite koste wat kost de levensstandaard van de ex-kolonisatoren te evenaren of zelfs te overstijgen. De geruchten dat *le beau monde* uit Kinshasa naar Brussel overvloog om hier een weekend te logeren, zijn inkopen te doen, aap te eten en het haar te laten kappen, zijn niet van de lucht. Welgestelde Kongolezen betrokken enkele verdiepingen in vijfsterrenhotels als het Hilton en vormden de vaste cliëntèle van prestigieuze modehuizen als Versace, Armani en Yves Saint Laurent, die allemaal op de Waterloolaan gehuisvest waren. Dat Matonge nu bijna rug aan rug met de chique hotels en boetieks in de Brusselse bovenstad ligt, is dus geen toeval en kwam vooral tegemoet aan de behoefte van rijke Kongolezen om zich bijzonder ostentatief te gedragen.

Hoewel Matonge nog altijd het grootste trefcentrum van Afrikanen in België is, zijn het steeds meer dezelfde mensen die in de wijk samenkomen. Voortdurende patrouilles en identiteitscontroles hebben Afrikanen uit andere Europese landen afgeschrikt en potentiële klanten weggejaagd. De centrale functie van het nachtleven is inmiddels goeddeels verdwenen. Van de oude Afrikaanse nachtclubs is er nog maar één over: de Mambo, momenteel een wat grauwe danstent waar tegen de ochtend de zwarte hoertjes van de Noordwijk aanspoelen. In het autovrije stuk van de Langlevenstraat bevindt zich het centrum van Afrikaanse restaurants en cafés. Omwille van haar bedenkelijke nachtelijke reputatie staat deze straat echter ook bekend als de *Couloir de la Mort*. Op de eerste verdieping van de *nganda* in de Elsenegalerij vinden allerlei illegale activiteiten plaats: verkoop van gestolen merkkledij, handel in valse papieren, cracklaboratoria, enzovoort. Hoewel praktijken als fraude, squatting, verkoop van drugs en gewapende overvallen dikwijls het gevolg zijn van een onhoudbare bestaansrealiteit, worden zij gerechtvaardigd vanuit een complexe ideologie, die men 'koloniale schuld' noemt.

De verhitte sfeer in het begin van de jaren negentig heeft er mede voor gezorgd dat Matonge meer en meer gezien wordt als een Afrikaans getto van marginalen. De jacht op illegalen, de sluiting van winkels en cafés en de klachten over nachtlawaai zijn slechts enkele elementen die meespelen in deze beeldvorming.²⁷ Matonge wordt echter nog altijd bewoond en bezocht door een groot aantal Belgen uit verschillende lagen van de bevolking. Rond het Sint-Bonifaasplein, in het hart van de Matonge-wijk, heeft zich een trendy stadsdeel ontwikkeld, dat inspeelt op de levensstijl van de nieuwe middenklasse. Het stadscafé

²⁶ See Michel Vandersmissen, 'Britse Heron wil gezinsrecreatiecentrum', in: *De Standaard*, 15th December 1999.

²⁷ In de Belgische dagbladen *Le Soir* en *De Standaard* kan men, sinds het begin van de jaren 1990, een opmerkelijke verschuiving vaststellen in de berichtgeving over de wijk.

Bijdragen over de aangenane tropische sfeer in Matonge maken plaats voor berichten over gewelddadige misdrijven en talloze rijkswachtraazzia's.

ped several floors of such five-star hotels as the Hilton and were the regular clientele at prestigious fashion houses like Versace, Armani and Yves Saint Laurent, which were grouped together on the Waterloolaan. It is therefore no coincidence that Matonge now stands almost back to back with the chic hotels and boutiques in the upper city of Brussels, and was of particular benefit to the need of the rich Congolese to behave with great ostentation.

Although Matonge is still the largest meeting place for Africans in Belgium, it is always the same people who gather in the neighbourhood. Constant patrols and identity checks have frightened off Africans from other European countries and driven away potential customers. Its chief function, which was nightlife, has now largely disappeared. There is only one of the old African nightclubs left, the Mambo, now a rather drab dancing club to which the black prostitutes from the North district drift by early morning. The pedestrian part of the Langlevenstraat is the heart of the African café and restaurant area. However, as a result of its dubious nocturnal reputation, this street is also known as the *Couloir de la Mort*. All manner of illegal activity goes on on the first floor of the *ngandas* in the Elsene arcade: a trade in stolen designer clothing, false documents, crack labs, etc. Although such activities as fraud, squatting, drug-dealing and armed robbery are often the consequence of an intolerable existence, they are justified on the basis of a complex ideology called 'colonial guilt'.

The overheated atmosphere of the early nineties meant that Matonge was increasingly seen as an African ghetto for marginalized people. The pursuit of illegal immigrants, the closure of shops and cafés and the complaints of night disturbances are just a few of the elements involved in the creation of this image.²⁷ However, Matonge is still inhabited and visited by a great many Belgians from all levels of the population. Around St. Boniface Square, at the heart of the Matonge district, a trendy area of the city has developed which takes advantage of the lifestyle of the new middle class. The café 'l'Ultime Atome' is an important cultural focus in the neighbourhood, which has in the meantime been fully incorporated into the Brussels nightlife circuit. New *bohémien*s live in the attractive houses and are attracted by the exotic atmosphere of this part of the city. In addition, Southern European, Asian and Latin American traders have established themselves in the area and now contribute to its multicultural character. The Matonge area can therefore certainly no longer be called simply 'Congolese' or 'African', but has a culturally well-mixed street-life. However, the African element of the quarter goes beyond the specifically African or Congolese. Matonge is a social microcosm simi-

Waverssesteenweg, verkoop van pruiken en kleding in Matonge \ Street vending of wigs and clothes in Matonge (foto/photo: Dieter De Clercq)

80

'l'Ultime Atome' vormt een belangrijk cultureel ankerpunt in deze wijk, die intussen volledig is opgenomen in het Brusselse uitgaanscircuit. Nieuwe *bohémien*s bewonen de aantrekkelijke panden en voelen zich aange trokken tot de exotische sfeer van dit stadsdeel. Daarnaast hebben zich Zuid-Europese, Aziatische en Latijns-Amerikaanse handelaars in deze buurt genesteld en bijgedragen tot het multiculturele karakter van de wijk. De Matonge-wijk is dus zeker niet eenduidig 'Kongolees' of 'Afrikaans' te noemen, maar kent een cultureel sterk gemengd straatleven. Het Afrikaanse aspect van de wijk gaat echter verder dan het specifiek Afrikaanse of Kongolese. Matonge vormt een sociale microkosmos die overeenkomt met die van Kinshasa. Volgens de antropoloog Filip De Boeck werden in Kinshasa bestaande allianties tussen Libanese juweliers, Pakistaanse voedingswinkels en Portugese restaurants simpelweg naar Brussel overgeheveld.²⁸ Wat men eigenlijk ziet, is dus slechts het topje van de ijsberg.

In Matonge kan men tevens een aantal interessante fenomenen zien met betrekking tot de alomtegenwoordige informele handel. Handel wordt overal en met alles gedreven en de initiatieven kennen geen grenzen. Zo zetten Kongolese vrouwen kleine handelsondernemingen op, gezeten op grote boodschappen-tassen. Men kan maar moeilijk zien dat in de tassen consumptiegoederen zitten, die de vrouwen te koop aanbieden. De vrouwen zitten schijnbaar op iets of iemand te wachten, maar verkopen intussen voedsel en toiletartikelen aan klanten die de dure producten in de Afrikaanse winkels niet kunnen betalen. De Afrikaanse vrouwen zijn de voornaamste actoren in de overlevingseconomie, waarin vele Afrikaanse gezinnen verzeild zijn geraakt.²⁹ De informele economie – beter bekend onder het zogenaamde *article quinze: débrouillez vous pour vivre* – bepaalt dus niet alleen de levensomstandigheden in Afrika, maar krijgt ook in de diaspora haar plaats. De informele economie is een sociaal-economisch opvangnet dat de Afrikanen in diaspora samenhoudt.

OCASE 54 | 2001

lar to that of Kinshasa. According to the anthropologist Filip De Boeck, existing alliances between Lebanese jewellers, Pakistani grocers and Portuguese restaurants were simply transferred to Brussels.²⁸ So what one actually sees is just the tip of the iceberg.

In Matonge one can at the same time see a number of interesting phenomena involving the ubiquitous informal trade. Business is done no matter where and no matter with what and there is no limit to the initiatives. For example, Congolese women set up small commercial businesses, sitting on large shopping bags. One can hardly see that the bags contain consumer goods which the women are offering for sale. They appear to be sitting waiting for someone or something, but in fact are selling food or toiletries to customers who cannot afford the expensive products in the African shops. The African women are the leading actors in the survival economy in which many African families have ended up.²⁹ So the informal economy – better known under the name *article quinze: débrouillez vous pour vivre* – not only defines living conditions in Africa, but also has its place in the diaspora. The informal economy is a social-economic safety net that holds together the Africans of the diaspora.

Identity and Simulation in the Brussels Diaspora

There are two sides to the African diaspora, that much is clear. On the one side are those marginalised in a social and economic dead-end. On the other is a quite mobile diaspora that avoids marginality and has connections with the more fashionable circles. In the Gentry club, a chic African disco close to the Louizapoort, they are a numerous and ostentatious presence: lots of jewels, expensive perfumes and fashionable tailored suits. But, as Dieudonné Kabongo says, 'It is all show. Some of them live ten to a house in slums and can't even pay the rent. All their money goes on clothes and going out, and they don't even find it necessary to eat. Everything for appearance: that's the way we are.'³⁰ The continuing business of fake or false iden-

Elsenegalerij (foto\photo: Dieter De Clercq)

18

Identiteit en simulatie in de Brusselse diaspora

De Afrikaanse diaspora heeft twee zijden, zoveel is duidelijk. Aan de ene kant staan marginalen in een uitzichtloze sociale en economische positie. Aan de andere kant staat een vrij mobiele diaspora die aan de marginaliteit ontspringt en banden heeft met de chique milieus. In de Gentry Club, een chique Afrikaanse disco vlak bij de Louizapoort, geven zij opvallend present: veel juwelen, dure parfums en modieuze maatpakken. 'Het is allemaal oogverblindend', stelt Dieudonné Kabongo echter, 'Sommigen leven met z'n tien in een krot en kunnen niet eens de huur betalen. Al hun geld gaat naar kleren en uitgaan, zelfs eten hoeft niet. Alles voor de schone schijn: zo zijn wij.'³⁰ Het aanhoudende spel met geveinsde of vervalste identiteiten is een wezenlijk aspect van de Afrikaans-Kongolese cultuur. In een recente film van Mweze Ngangura, *Pièces d'Identité* (1998), wordt de nadruk gelegd op thema's als identiteit, ontgoocheling en uitsluiting, die gepaard gaan met de migratie van Afrikanen naar België. Met zijn portret van Brussel in het algemeen, en van de sociaal-ruimtelijke realiteit van Matonge in het bijzonder, wil hij de communicatieproblemen tussen de westerse en de Afrikaanse cultuur belichten. In zijn film prikt Ngangura de klassieke illusies van westerse rijkdom en welvaart door, door beelden te tonen van marginalen uit de vierde wereld, hardhandig politieoptreden, maffieuze praktijken en prostitutie.

²⁷ In the Belgian newspapers *Le Soir* and *De Standaard*, one observes a notable shift in reporting on the district since the early nineties. Articles on the pleasant tropical atmosphere in Matonge are being replaced by reports on violent crime and countless state police raids.

²⁸ Filip De Boeck, anthropologist at the University of Leuven, in conversation with the author, Leuven, 30th November 1999.

²⁹ According to Zana Aziza Etambala, the degree of activity of the Congolese community amounts to less than a third of the average of all the foreign communities together. See Zana Aziza Etambala, *In het land van de Banoko. De geschiedenis van de Kongolese / Zairese aanwezigheid in België van 1885 tot heden*, University of Leuven, Steunpunt Migrantencahiers, No. 7.

²⁸ Gesprek van Filip De Boeck, antropoloog aan de KU Leuven, met de auteur, Leuven, 30 november 1999.

²⁹ Volgens Zana Aziza Etambala bedraagt de activiteitsgraad van de Kongolese gemeenschap minder dan eenderde van de gemiddelde van de totale vreemdelingengemeenschappen. Zana Aziza Etambala, *In het land van de Banoko. De geschiedenis van de Kongolese / Zairese aanwezigheid in België van 1885 tot heden*, KU Leuven, Steunpunt Migrantencahiers, nr. 7.

³⁰ Dieudonné Kabongo, geciteerd in Gilbert Roox, 'Het wintert in Matonge,' in: *De Standaard Magazine*, 6 januari 1995, p. 3.

tities is an essential aspect of African-Congolese culture. A recent film by Mweze Ngangura called *Pièces d'Identité* (1998) focuses on themes such as identity, disappointment and exclusion that go hand in hand with the migration of Africans to Belgium. In his portrait of Brussels in general, and the social-environmental reality of Matonge in particular, he wants to show clearly the difficulties of communication between western and African culture. In his film, Ngangura shatters the classic illusions of western wealth and prosperity by showing scenes of marginalised people in the fourth world, heavy-handed police action, mafia-like practices and prostitution.

The fantasy of Europe as an affluent paradise where no one has to work and where everyone is well off still determine largely the daydreams of many young Congolese in present-day Kinshasa. They are attracted by the aura that surrounds West European cities. The fascination such cities as Paris and Brussels have for young Congolese is fostered by increased awareness through the media and Congolese music, and by the stories told by returning migrants.³¹ Various media channels, both in the field of information and entertainment, act as instruments of propaganda, encouraging migration from the South to the North. According to the anthropologist Justin-Daniel Gandoulou, the Congolese media and musicians make public opinion aware of the attraction by giving support and publicity to the extravagant behaviour and appearance of so-called *aventuriers* and to the emigration of young people to Europe in general.³² In Congolese musical culture, France and Paris are represented as a 'land of plenty' (*Eldorado*), and Belgium and Brussels as heaven or 'paradise' (*Lola* in Lingala). Congolese singers and musicians like Papa Wemba and Koffi Olomide materialize the spiritual bridge between Europe and the Congo and encourage emigration.

Didier Gondola describes the migration adventure of young immigrants to Europe as an *initiation ritual*.³³ The ritual starts and finishes in Kinshasa or Brazzaville and passes through a liminal stage in the African quarter Château-Rouge in Paris or at the Naamsepoort in Brussels. The journey to Europe (*l'aventure*) is equivalent to the upgrading of the stigmatised body marked by the economic chaos of the African cities. The success of the test can be seen in the external signs of wealth and prosperity which the migrant sends back to his country of origin or takes with him on his return. The journey to Europe is conceived as an examination, the results of which are announced in the country of origin. To retain the vividness of the image of the 'Parisien' or 'mikiliste' – the term for the young immigrant in Europe – a sort of religion or cult has been invented, called *Kitendi*, the cult of the body upgraded by clothing.³⁴ The creed of this

De fantasieën over Europa als een welvend paradisijs waar niemand hoeft te werken en waar het iedereen goed gaat, bepalen nog altijd menige dagdroom van jonge Kongolezen in het hedendaagse Kinshasa. Zij worden aangetrokken door het aura dat rond de West-Europese steden hangt. De fascinatie die steden als Parijs en Brussel uitoefenen op jonge Kongolezen wordt gevoed door de sensibilisering in de media en de Kongolese muziek en door getuigenissen van terugkerende migranten.³¹ Verschillende mediakanalen, zowel op het vlak van informatie als van ontspanning, fungeren als propaganda-instrumenten voor de migratie van het Zuiden naar het Noorden. Volgens de antropoloog Justin-Daniel Gandoulou bespelen de Kongolese media en muzikanten de publieke opinie, door steun en publiciteit te verlenen aan het extravagante gedrag en voorkomen van zogenaamde *aventuriers* en aan de emigratie van jongeren naar Europa in het algemeen.³² In de Kongolese muziekcultuur worden Frankrijk en Parijs voorgesteld als een 'luilekkerland' (*Eldorado*), België en Brussel als de hemel of het 'paradijs' (*Lola* in het Lingala). Kongolese zangers en muzikanten zoals Papa Wemba en Koffi Olomide materialiseren de spirituele brug tussen Europa en Kongo en moedigen de emigratie aan.

Didier Gondola beschrijft het migratie-avontuur van de jonge migranten in Europa als een *initiatieritueel*.³³ Het ritueel begint en eindigt in Kinshasa of Brazzaville en kent een liminale fase in de Afrikaanse wijk Château-Rouge in Parijs of aan de Naamsepoort in Brussel. De reis naar Europa (*l'aventure*) staat gelijk met het opwaarderen van het gestigmatiseerde lichaam, dat getekend is door de economische chaos in de Afrikaanse steden. Het welslagen van de beproeving laat zich aflezen aan uitwendige tekens van rijkdom en welstand, die de migrant opstuurt naar het land van herkomst of bij zijn terugkeer meebrengt. De reis naar Europa wordt opgevat als een examen, waarvan de 'proclamatie' plaats heeft in het land van herkomst. Om het beeld van de 'Parisien' of de 'mikiliste' – de term voor de jonge migrant in Europa – levendig te houden werd een soort religie of cultus uitgevonden, *Kitendi* genaamd. De cultus van het door kledij opgewaardeerde lichaam.³⁴ Het credo van deze cultus is *la sape*: de populaire term voor het dragen van elegante en prestigieuze modekledij.³⁵ Als letterwoord verwijst *La SAPE* naar de instelling *La Société des Ambianceurs et Personnes Élégantes*, aangevoerd door de flamboyante zanger Papa Wemba, aan het einde van de jaren zeventig. De leden van de clubs die deel uitmaken van deze instelling werden *sapeurs* genoemd. De *sapeurs* trachtten een voorname positie en reputatie op te bouwen op basis van merk-kledij van de bekende Parijse of Italiaanse modehuizen, die in hun hiërarchisch schema zonder meer de hoogste plaats innemen. Het ritueel van *la sape* bestaat uit de aanschaf van een elegante garderobe en het tonen van de verzamelde merken (*les griffes*) op georganiseerde

cult is *la sape*: the popular term for wearing elegant and prestigious fashionable clothing.³⁵ As an acronym, *La SAPE* refers to the organisation called *La Société des Ambianceurs et Personnes Élégantes*, headed by the flamboyant singer Papa Wemba, in the late seventies. The members of the clubs that formed part of this organisation were called *sapeurs*. They tried to achieve a prominent position and build up a reputation on the basis of designer clothing from the best-known Parisian and Italian fashion houses, which occupy the highest rank in their hierarchical scheme. The ritual of *la sape* consists in building up an elegant wardrobe and showing the labels one has collected (*les griffes*) at organised dance parties in the home country, where the *sapeur* performs 'la danse des griffes'.

Social Space and Practices in Matonge

For a long time the African Matonge district played an important part in the Congolese culture of elegance. The Elsenne arcade was the perfect setting for this, with its numerous African hairdressers, cosmetic shops, countless restaurants and snack bars (*nganda*). The transformation of the small shops enabled the arcade to be turned into the *temple*, the *souk* and the *theatre* of *la sape*.³⁶ External signs of wealth and prosperity were offered, sold and shown off there. The African bar-restaurants in the arcade, the *ngandas*, were the ostentatious theatre of *la sape*. Although the function of the *ngan-*

dansfeestjes in het thuisland, waar de *sapeur* 'la danse des griffes' uitvoert.

Sociale ruimte en praktijken in Matonge

De Afrikaanse Matonge-wijk heeft lange tijd een belangrijke rol gespeeld in de Kongolese elegantiecultuur. De Elsenegalerij vormde daarvoor het gedroomde kader, met haar vele Afrikaanse kapsalons, winkels met schoonheidsproducten, restaurants en snackbars (*nganda*). Door de transformatie van de kleine winkel-tjes werd de galerij omgebouwd tot de *tempel*, de *souk* en het *theater* van *la sape*.³⁶ Uitwendige tekens van rijkdom en welvaart werden er aanbeden, verkocht en aan elkaar getoond. De Afrikaanse café-restaurants in de galerij, de *nganda*, vormden het ostentatief theater voor *la sape*. Hoewel de functie van de *nganda* inmiddels is verbleekt, blijven ze nog altijd een belangrijke rol spelen in het straatbeeld en voor de instandhouding van de intense Afrikaanse sociabiliteit. 'Les *ngandas* constituent un espace social dans lequel se recrée cette sociabilité de la rue et du voisinage si particulière aux villes africaines. (...) C'est en tout cas le lieu d'une sociabilité plurielle à multiples usages où, à l'angle mort de la culture dominante, se forge une identité onirique et se produit l'aventure de la sape.'³⁷

In zekere zin blijft *la sape* als subcultuur beperkt tot een relatief klein aantal deelnemers. Door haar verbinding met de Kongolese muziek beïnvloedt *la sape* echter de identiteit, het gedrag en de houding van een veel groter deel van de Kongolese bevolking. *La sape* verspreidt waarden en beelden die mede aan de oorsprong liggen van de migratie van Kongolezen naar Europa. Men kan de positie van deze subcultuur daarom tegelijk marginaal en centraal noemen.³⁸ De subcultuur kan opgevat worden als een manier om deel te nemen aan de westerse moderniteit. *La sape* staat niet alleen symbool voor de toe-eigening en mimesis van de westerse cultuur, maar ook voor de creatie van (een mannelijke) persoonlijkheid en identiteit. In zijn film *Pièces d'Identité* staat Mweze Ngangura echter vrij kritisch tegenover *la sape*. Hij benadrukt de afstand die het imaginaire beeld van het westen scheidt van de realiteit van het dagelijkse leven in de Afrikaanse diaspora.

30 Dieudonné Kabongo, quoted in Gilbert Roox, 'Het wintert in Matonge', in: *De Standaard Magazine*, 6th January 1995, p. 3.

31 See, among others, Mayoyo Bitumba Tipo Tipo, *Migration Sud / Nord: Levier ou obstacle? Les Zairois en Belgique*, Afrika Instituut ASDOC, Brussels/Paris, 1995.

32 Justin-Daniel Gandoulou, *Au coeur de la Sape. Moeurs et aventures des Congolais à Paris*, Paris, 1989.

33 See Charles Didier Gondola, 'La sape des mikilistes: théâtre de

l'artifice et représentations onirique', in: *Cahiers d'Études africaines* 153, XXXIX-1, pp. 51-81.

34 In Lingala, 'Kitendi' means something like 'piece of cloth'.

35 *La sape* derives from the French verb 'se saper', which means 'to clothe oneself'.

36 I here refer to Gondola's characterisation of the Château-Rouge district in Paris. See Gondola, 'La sape des mikilistes'.

31 Zie o.m. Mayoyo Bitumba Tipo Tipo, *Migration Sud / Nord: Levier ou obstacle? Les Zairois en Belgique*, Afrika Instituut ASDOC, Brussel/Paris, 1995.

32 Justin-Daniel Gandoulou, *Au coeur de la Sape. Moeurs et aventures des Congolais à Paris*, Paris, 1989.

33 Zie Charles Didier Gondola, 'La sape des mikilistes: théâtre de l'artifice et représentations onirique', in: *Cahiers d'Études africaines* 153, XXXIX-1, pp. 51-81.

34 'Kitendi' in het Lingala betekent zoveel als 'stuk stof'.

35 *La sape* is afgeleid van het

Franse werkwoord 'se saper', wat 'zich kleden' betekent.

36 Ik verwijs hier naar Gondola's typering van de Parijse wijk Château-Rouge. Zie Gondola, 'La sape des mikilistes'.

37 Ibidem, p. 39.

38 Gondola toont aan dat de oorsprong van deze subcultuur reeds teruggaat op de eerste jaren van de koloniale bezetting. Hij wijst o.m. op het mimetisch gebruik van Europese kledij en de consumptie van Europese producten door de *évolués*. Zie ibidem.

das has now faded, they continue to play an important part in the street scene and the maintenance of intensive African sociability. '[L]es *ngandas* constituent un espace social dans lequel se recrée cette sociabilité de la rue et du voisinage si particulière aux villes africaines. (...) C'est en tout cas le lieu d'une sociabilité plurielle à multiples usages où, à l'angle mort de la culture dominante, se forge une identité onirique et se produit l'aventure de la sape.'³⁷

In a certain sense, as a subculture *la sape* remains limited to a relatively small number of participants. However, by way of its links to Congolese music, it influences the identity, behaviour and attitudes of a much larger part of the Congolese population. It spreads values and images that form part of the origin of the Congolese migration to Europe. One can therefore call the position of this subculture both marginal and central.³⁸ The subculture can be conceived as a way of participating in Western modernity. *La sape* is not only a symbol of the appropriation and mimicry of Western culture, but also of the creation of a (male) personality and identity. However, in his film *Pièces d'Identité*, Mweze Ngangura is very critical of *la sape*. He emphasises the distance between the imagined image of the West and the reality of daily life in the African diaspora.

Nevertheless, this fashion-conscious subculture plays an important part in building up a social space in Matonge. African immigrants try, on the basis of expressions of popular culture, to regain the public space as a social space, as a space of representation and a place of theatricalization of the everyday. Matonge is a market place for exotic goods, a paradise for the imagination and a theatre of everyday activities. In addition, in *la sape* we see the development of a series of disguised resistance strategies and critical attitudes towards the authority of the dominant group. Africans in diaspora try to deal with the hard living conditions and create an identity on the basis of a mimetic shift, not only in the fields of fashion and clothing, but also by particularising and re-encoding the urban space. The area's frame of reference is Africa, a world that is not actually present there. But the various travel agents, import-export businesses, the African newspapers on the newsstands and the countless telephone shops make the simulacrum clearly perceptible.

Translation: Gregory Ball

Toch speelt de modebewuste subcultuur een belangrijke rol in de opbouw van een sociale ruimte in Matonge. Afrikaanse migranten trachten, op basis van populaire cultuuruitdrukkingen, de publieke ruimte te herwinnen als sociale ruimte, als ruimte van representatie en als plaats van theatraalising van het dagelijkse. Matonge is een marktplaats van exotische koopwaar, een paradijs van verbeelding en een theater van dagelijkse praktijken. In *la sape* ontwikkelen zich bovendien een reeks vermomde verzetstrategieën en kritische houdingen tegenover de autoriteit van de dominante groep. Afrikanen in de diaspora trachten om te gaan met de moeilijke levensomstandigheden en een identiteit te creëren op basis van een mimetische verschuiving, niet alleen op het vlak van mode en kledij, maar ook door de stedelijke ruimte te particulariseren en te hercoderen. Het referentiekader van de wijk is Afrika, een wereld die niet aanwezig is. De verschillende reisbureaus, de import-exportzaakjes, de Afrikaanse dagbladen in de krantenkiosken en de talloze telefoonwinkels maken het simulacrum echter duidelijk voelbaar.

37 Ibid., p. 39.

38 Gondola shows that the origin of the subculture goes back as far as the first years of the colonial occupation. He points out,

among other things, the mimetic use of European clothing and the consumption of European products by the *évolués*. See *ibid.*

Guldenvlieslaan (foto:photo: Otto Snoek)